

TEARBMABARGU

© Sámediggi
Almmuhuvvon vuosttaš geardde guovvamánus 1999.
Divvojuvvon 2023 čavčča, Sámi Giellagáldu
Ovdasiiddu govva: Wikipedia

OVDASÁNIT

Dán girjjáža lea ovddeš Sámi giellaráđđi čállán bagadussan tearbmabargiide. Sámi Giellagáldu lea ođasmahttán girjjáža. Girjjážis leat sihke tearbmabarggu duogášdieđut ja maddái neavvagat movt geavatlaččat bargat tearpmaiguin ja sániiguin.

Sámediggi cealká ná tearbmabargguid birra, maid Sámediggi ruhtada. Dán sáhtta geavahit maddái eará tearbmaprošeavttaide rávagihpan:

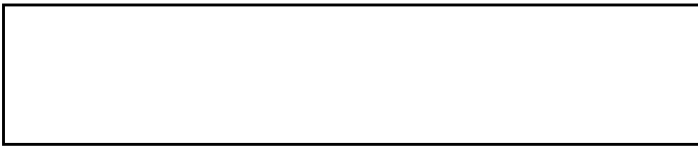
”Terminologijaprošeavttaid hárrái, sihke tearpmaid ráhkadeami ja sániid čohkkema oktavuodas, galget Sámi Giellagáldu njuolggadusat tearbmabarggu várás čuvvojuvvot. Tearpmat ja giellaávdnasat mat ráhkaduvvojit, galget addojuvvot Sámediggái ja Sámi Giellagáldui elektrovnnalaš hámis dalán go prošeakta lea loahpahuvvon. Sámediggi addá doarjaga terminologijaprošeavttaide dainna eavttuin ahte Sámedikkis lea vuoigatvuohta addit ávdnasiid dutkamii ja dasto diedihit bohtosiid birra ”.

”Báikenammaprošeavttaid oktavuodas galget njuolggadusat maid Sámedikki nammakonsuleantabálvalus lea ráhkadan, čuvvojuvvot. Kopijja dahje vuodđoávdnasat buot čohkkejuvvon ávdnasiin galget addojuvvot Sámediggái elektrovnnalaš hámis dalán go prošeakta loahpahuvvo. Sámediggi addá doarjaga báikenammaprošeavttaide dainna eavttuin ahte Sámedikkis lea vuoigatvuohta geavahit čohkkejuvvon ávdnasiid beaivválaš barggus báikenamaiguin,

Sisdoallu

1. Sátnečilgehusat	6
2. Tearbmadutkan ja terminologijja duogáš	8
3. Tearbma- ja sátnegirji	9
3.1 Tearbma	9
3.2 Sátnegirjjit	10
4. Tearbmabargu Norggas	11
4.1 Sámelága giellanjuolggadusat	11
4.2 Sámegiela tearbmadohkkehan- ásahus Norggas	12
5. Systematiseret tearbmabarggu	12
6. Praktihkalaš tearbmabargu	14
6.1 Tearpmat váilot	15
6.2 Praktihkalaš tearbmabargu	16
6.3 Tearbmaráhkadeapmi	16
6.3.1 Sámegiela tearbmaráhkadan- vuogit	17
6.3.2 Tearbmagáibádus	20
6.3.3 Tearbma fága ja fáttá vuodul	21
6.3.4 Tearbma teavstta vuodul	21
6.3.5 Dárkilvuohta	22

6.4	Tearbmačohkken	23
6.4.1	Tearbmačohkkenmálle	23
6.4.2	Informánttat	23
6.4.3	Báddenteknihkka	23
6.4.4	Maid jearahallat	24
6.4.5	Tearbmamateriála giedahallan	25
6.4.6	Rávvgat báikenamaid čohkkemii	26
7.	Sátne-ja tearbmadohkkehanproseassa	28
8.	Tearbmabargonjuolggadusat	29
	Sátnevuorkká registrerenskovvi	30

1. SÁTNEČILGEHUSAT

Giella lea gaskaoapmi mainna olmmoš govvida iežas birrasa. Daguide, biergasiidda ja dáhphusaide ferte gávdnat sániid ja tearpmaid, vai sáhtttá mitalit nubbái maid oaivvilda. Go nubbi ipmirda maid miige mearkkaša, de fuobmá man birra lea sáhka ja dainna lágiin gulahallaba.

Go olmmoš jurddaša giella sániid birra, de dávjá sáhtttá imaštallat mas son leat fuobmán duon ja dien gohčodit duonin ja dienin. Lea mávssolaš ahte olbmot geat dieđuid juogadit, atnet álkis ja ipmirdahtti giella. Sámegiella humadettiin leat eatnasat mis leamaš dan dilis, ahte eat gávnná sámegiel sáni dan áššái, maid áigut čilget dahje man birra áigut hupmat.

Mii gulahallat guhtet guimmiideametguin go atnit doahpágiid ja doabavuogádagaid. Juohke máhttosuorggis leat doahpagat mat ovtas govvidit doabavuogádaga. Doahpágiid haga eat sáhtáše gal gulahallat.

Mat lea doahpagat, tearpmat ja sánit?

Lea dehálaš diehtit maid dát mearkkašit, go galgat terminologalaš jurddašanvuogi ipmirdit.

Doaba lea duohta máilmmi fenomena čilgehus, ipmárdus dahje jurdda. Definišuvnnain čilge doahpaga sisdoalu. Definišuvdna čilge doahpaga dárkilit ja sierra ládje.

Tearbma lea fágasuorggi doahpaga gielalaš namma.

Tearbma lea doahpaga gilkor.

Álbmotgiella lea giella maid olbmot dábálaččat atnet buot beaivválaš diliin.

Fágagiella lea muhtun fága dahje fágasuorggi earenoamáš giella. Dát lea giella maid virgeolbmot ja olbmot ealáhusain atnet.

Lea oalle váttis earuhit goas lea fágagiella dahje álbmotgiella (dábálaš giella), dahje goas nohká fágagiella dahje goas álgá álbmotgiella. Ovdamearka: golláš. Dát lea dábálaš sátni álbmotgielas, muhto sáhtta maid leat medisiinna fágasátni.

Go fágaolmmoš čilge fágaášši álbmogii, de dávjá ferte lonuhit tearpmaid čilgehusaiguin, nu ahte guldaleaddjit (álbmot) ipmirdit man birra lea sáhka. Go fágagielain galgá gulahallat, de gáibiduvvo ahte adnojit dárkilis tearpmat.

Tearpmat leat oassin fágagielas. Dát dáhpáhus dáhpáhuvai Bergena universitehtas muhtun jagiid áigi:

Organisašunfágain ledje oahppogirjjit engelasgillii. Logaldallit eai dette beroštan čilget engelasgiela tearpmaid dárogillii. Sii eai beroštan das movt sii jorgaledje tearpmaid. Dát dagahii ahte sii atne tearpmaid iešguđege sisdoaluin. Dát fas čuozaí ohppiid bohtosiidda, go sii eai diehtán nu sihkkarit guđe tearpma galge čálidettiin atnit, mii fas dagahii ahte sensorat ipmirdedje vástádusaid boastut.

2. TEARBMA DUTKAN JA TERMINOLOGIIJA DUOGÁŠ

1600-jagiin čohkkegohte ja registreregohte muhtun giellačeahpit tearpmaid, ee. matematihkas, geometriijas, medisiidnasuorggis, zoologiijs ja botanihkas. Sii bidjagohte njuolggadusaid tearbmaráhkadeapmái, omd. go galge jorgalit dahje ráhkadit sániid latiinnagielas. Nuortariikka inšenevra ja teknologiiijadoavttir E. Wüster (1898 - 1977), lei mielde ásaheame terminologiiijaoahpu ja -dutkan. Oanehaččat čilgejuvvon lea terminologiiijaoahppu diedagaskasaš suorgi, mii lea luoikkahan osiid omd. doabaoahpus, leksikologiijs, mearkaoahpus ja klassifiserenteoriijs.

Ovddit jahkečuodi loahpas dovde dutkit, ahte lei dárbu standárdiseret sihke konkrehta ja abstrákta doahpagiid feara makkár suorggis, earenomážit tehnikkalaš fágasuorggis.

Vuosttaš sámegiela čálus ilmmai 1557:s. Čálus lei listu mas ledje 95 sámegiel sáni ja dajaldaga. Lei engelas olmmái Stehpan Barrow, gii čálii dán listtu dan botta go fertii orrut Guoládatnjárggas, go su fanas lei dohko billohuvvan. Báhppa Peter Fjellstrøm almmuhii 1700-logus sihke sámegiela grammatihka ja glossára – lea sátnelistu mas leat čilgehusat, ubmisámegillii. Gaskkamuttus 1700-jagiin almmuhii Knut Leem fas davvisámegillii grammatihka ja nomenklatuvrra – nammalisttu, mas leat fágasánit sierra fágaide. Dan rájes leat hiljit ilbman mánggat sátnegirjjit, ee. Konrad Nielsena “Lappisk ordbok”.

3. TEARBMA- JA SÁTNEGIRJI

3.1 TEARBMA

Davviguovlluid tearbmadutkit dadjet ahte lea boastut jearrat: “maid tearbma máksá”. Tearbma han lea gielalaš namma, mii sáhtá sihke čállojuvvot ja daddjojuvvot.

Ovdamearkka dihte lea *viessu* tearbma, muhto

dát govva

ii leat.

Nu go ovdalis lea namuhuvvon, de lea tearbma doahpaga gilkor. Jus geahččat sátnegirjiin, de oaidnit ahte doppe sáhttet leat sihke sániit ja tearpmat. Tearbma ii dárbaš leat dušše ráhkaduvvon sátni, muhto maid dološ árbevirolaš sátni.

Tearbma sáhtá leat okta sátni, goallossátni, suorggiduvvon sátni, mánga sáni ovtta, oanádus ja symbola:

eaŋkilis sátni:	sátni, biila, guolli
goallossátni:	sátnelistu, guorbmebiila, mearaguolli
suorggideamit:	guolásteaddji, visoš
mánga sáni:	árbevirolaš vuoigatvuohta (jur.)
oanádusat:	ee. jna.
symbolat:	m, %, §

Go tearpma guorahallá, de ferte geahččat lea go tearbma badjedoba vai vuolledoaba:

badjedoba:	biila
vuolledoaba:	guorbmebiila

Terminologat rávvejit ahte galggašii dábálaččat atnit dušše ovtta tearpma ovtta áššái. Sátnegirjiin gal leat dávjá eará tearpmat

(synonymat) lassin. Vaikko vel tearpmas lea ge čilgehus, de lea ieš tearbma deháleamos.

Sánit mat eai leat tearpmat:

bargu
hoahppu
suohtas

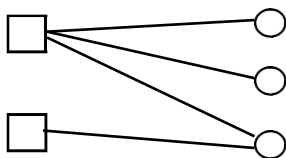
Lea go *namma* tearbma? Dat lea tearbmaoassi, muhto lea maiddái gielalaš individuáladoahpaga namma.

3.2 SÁTNEGIRJJIT

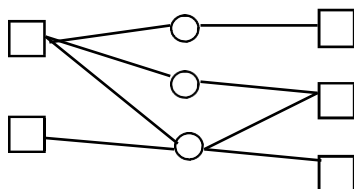
Leat mánggalágan sátnegirjjit.

□ = sátni/tearbma ○ = čilgehus/doaba

Ovttagielat álbmotsátnegirji lea ná:

Guovttegielat álbmotsátnegirji lea ná:

Iešguđetlágan sátnegirjjit:

·	sátnegirji	muhtun gielas čohkkejuvvon sánit dahje suorggi sánit, mat leat čilgejuvvon/jorgaluvvon eará gillii/gielaide
·	deskriptiiva sátnegirji	sátnegirji mii čilge mo sánit adnojit
·	normatiiva sátnegirji	sátnegirji mii rávve mo sánit berreše adnot
·	fågasátnegirji	sátnegirji mas leat tearpmat ohcan-sátnin
·	fågasátnelistu	oanehis sátnegirjjáš
·	nomenklatuvra	namat (šattuid ja elliid systemáhtalaš namat)

4. TEARBMABARGU NORGGAS

Sámis lea leamaš nu ahte tearbmabargu dáhpáhuvai dábálaččat dalle go jorgaleaddjit jorgaledje čállošiid. Jorgalettiin fertejedje hutkat ođđa sániid sámegillii. Sámegielas ledje eanas giellaolbmot geat jorgaledje fågačállošiid. Dárogielas lei ja lea ain dábáleamos ahte fågaolbmot jorgalit omd. engelasgielas dárogillii. Dál lea Sámis nai dát rievdamerivttes guvlui, go dál leat eanet fågaolbmot jorgališgohtán fågačállošiid.

4.1 SÁMELÁHKA

Sámelágas § 3-12 čuožžu ná:

Sámediggi galgá suodjalit ja ovddidit sámegiela Norggas.

4.2 SÁMEGIELA TEARBMADOHKKEHANÁSAHUS NORRGAS

Sámediggi galgá ovddidit dárbbaslaš fágagiela ja terminologiiiaáššiid Sámi Giellagáldui. Giela dihte lea hui dehálaš ahte geavahit oktasá sániid ovttahtat áššiide. Mánnggas jorgalit tearpmaid go lea dárbu, ja maiddái ráhkadit odđa tearpmaid go dat váilot. Lea dárbbaslaš nu dahkat, ja dat mielddisbuktá ahte sámegiella ahtanuššá ja birgegohtá eanet servodatsurggiin. Dát sáhtta maiddái mielddisbuktit ahte iešguđege ásaahasat jorgalit tearpmaid iešguđege láhkai. Go leat iešguđetlágan tearpmat ovttahtat áššái, de sáhtta dat gis dagahit ahte olbmot eai gulahala sámegillii vaikko leat seamma ášši birra hupmame. Danne lea ge dehálaš ahte olbmot geat jorgalit tearpmaid dahje ráhkadit tearpmaid, sáddejit tearbmaevttohusaid Sámi Giellagáldui nu ahte daid sáhtta čohkket ja systematiseret.

Terminologiijabargui lea Sámi Giellagáldu nammadan vihtta giellalávdegotti mat barget iešguđege sámegiela tearpmaiguin. Sámi Giellagáldu čohkke giellalávdegottiid, mat de dárkkistit ja giedahallet odđa sániid ja tearpmaid ja buktet ávžžuhusaid. Sámi Giellagáldu giellalávdegottit dohkkehit evttohusaid virggálaččat.

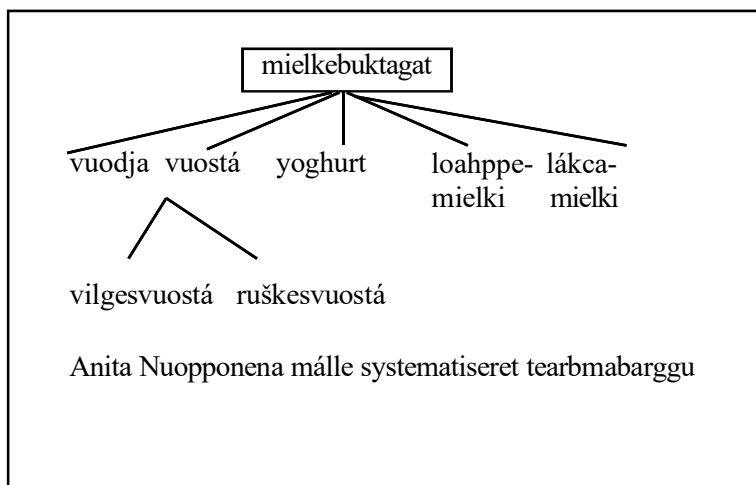
Terminologiiija ovddideapmi lea hui mávssolaš sámegiela seailluhan- ja nannenbargu. Eaktun oažžut álbmoga geavahit sámegiela fágalaš dilálašvuodain, lea ahte leat vuogas fágatearpmat ja fágadoahpagat mat gokčet dan maid olmmoš áiggošii čilget.

5. SYSTEMATISERET TEARBMABARGGU

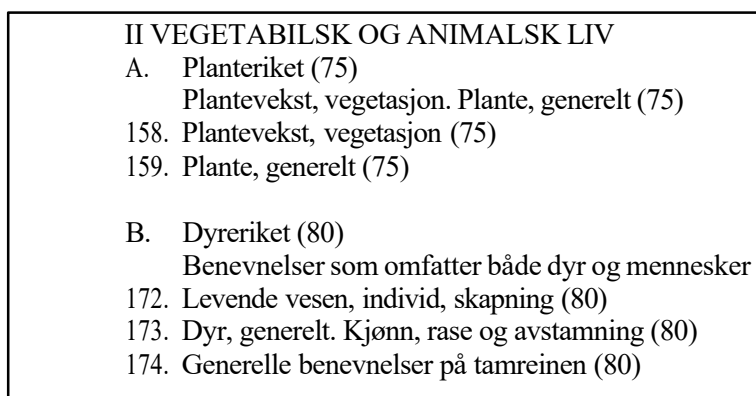
Suopmelaš Anita Nuopponen lea dutkan mo máhtu, ja earenoamážit

doahpagiid sáhhtá čorget. Son lea ráhkadan systemáhtalaš tearbma-analysa. Son lea sirren tearpmaid nu movt dat logalaččat heivejit oktii. Dát málle orru leamen ávkin tearbmabargui.

Konrad Nielsen lea maid sátnegirjebarggustis ráhkadan systemáhtalaš oasi, mas son lea systematiseren sámegiela sániid ja tearpmaid, fágaid ja fáttáid mielde.

Konrad Nielsena málle systematiseret tearbmabarggu

Sámi Giellagáldu tearbmavuorkkás satni.org lea maid iežas málle mo sánit ja tearpmat leat systematiserejuvvon.

6. PRAKTIHKALAŠ TEARBMABARGU

Sámegiela ja -kultuvrra gaskkas lea hui nanu oktavuohta. Sámiin leat ge ollu earenoamáš sánit ja namahusat, maid ii báljo sáhte jorgalit dahje heivehit eará gielaide, omd. boazodoalus, luonddus, sohka vuodas ja muohttagis. Dát leat tearpmat gielas mat ovdalaš áiggi ja dál ain geavahuvvojit sihke ruovttuin ja bargooktavuođain.

Sámit leat otnáži nagodan doalahit duhátjagiid árbevieruid čohkken-, meahcástan- ja bivdoálbmogin. Bivdu ja guolásteapmi leat leamaš mávssolaš vuodđoealáhusat, nu go maiddái boazodoallu ja mearraguolásteapmi. Danne lea ge árbevirolaš máhttu dálkki ja dálkkádaga birra ja luonddu ja elliid birra, seilon otnáži. Dán máhtu bisuheapmi boahhteáiggis, lea dan duohken nagodit go boahhte bulvii addit sámegiela dárkilis dadjanvugiid ja aiddolaš tearpmaid dain doahpagiin, mat leat dehálaččat. Guhkit áiggi vásáhusat movt geavahit luonddu vejolašvuodaid eallinbirgejupmái, leat ovdánahtán doahpagiid servodaga ja doaimmaid dárbbuide.

Sámi máhttu lea árgabeaivvi dahje vásáhusaid máhttu, mii lea čoggon dadistaga guhkes áiggi mielde, heivehemiin eallima lundui, ja mii dál lea ollu surggiin earenoamáš máhttu. Dát máhttu gullá sosiála ja fuolkevuoda oktavuođaide, bivdui ja guolásteapmái ja boazodollui. Lea máhttu movt sajáiduhttit reaidduid ja daid geavahit, ja lea dárkilis máhttu geavahanguovllu luonddus, iešvuodain ja vejolašvuodain, guovllu historjjás, báikenamain ja luonddunamahusain. Dán máhtu vuodul lea sátnevalji ja doabasátneriggodat, mii čájeha olbmuid doaimmaid, ovdánan. Sátnevaljis leat earenoamáš tearpmat. Dál

oaidnit ahte oasit sámi árbevirolaš máhtus leat šaddan formála máhttun, go duodji lea šaddan fágaoahpahuslága mielde giehta-duodjefágan, ja sihke duodji, boazodoallu ja sámegiella leat joatkkaoahpahusa fágat. Daid sáhtta maid lohkat gitta allaskuvla- ja/ dahje universitehtadássái. Olggobealde lea maiddá lassánan beroštupmi daidda earenoamáš dieđuide, mat sámiin leat álbmot- ja luonddudálkkodanvugiin.

Dát njálmmálaš árbevirolaš máhttu fágaterminologiijan sáhtta jávkat go bargovuogit ja eallindábit rivdet. Dál leat mánát ja nuorat skuvllas buoremus oahppanáiggis. Skuvla ii máhte addit dákkár vuđolaš oahpu maid olmmoš árbevirolaš bargguid bokte alces háhká. Danne lea dárbbášlaš ahte Sámediggi ja Sámi Giellagáldu geahččalit čohkket tearpmat ja dadjanvugiid nu ollu surggiin go lea vejolaš.

Tearbmabarggu sáhtta juohkit guovtti oassái:

1. Tearbmaráhkadeapmi.
Dás lea sáhka ráhkadit áibbas odđa tearpmat dihto fágasurggiide
2. Tearbmačohkken
Tearbmačohkken lea tearbmabargu mas muhtumat čohkkejit tearpmat dahje sániid mat leat juo gielas, muhto mat soitet jávkagoahtán dahje eai šat adno.

6.1 TEARPMAT VÁILOT

Go geahččat dakkár bargooktavuođaide, mat eai leat árbevirolaš sámi ealáhusat ja barggut, de gal jođánit fuomášit ahte lea áibbas nuppe-ládje. Dávjá váilot tearpmat sámegillii. Sámedikki ja Sámi Giellagáldu hálddahusas vásihit ge beaivválaččat ahte sánit, mat čilgejit dihto áššiid, váilot. Hálddahus oažžu dávjá terminologijai gullevaš

jearaldagaid, mii duot ja dát lea sámegillii, leat go duot sánit jorgaluvvon sámegillii jna.

6.2 PRAKTIHKALAŠ TEARBMABARGU

Sámedikki ja sámi Giellagáldu giellabargit geavahit ollu áiggi ohcat sániid maid olbmot jerret, leat go dat jorgaluvvon vai eai. Jus eai leat jorgaluvvon, fertet ohcagoahit eará gielain sátnegirjjiin sáni sisdoalu, ja soaitit de gávdnat sáni mii bures heive. Maŋŋil go leat gávdnan jorgaluvvon sáni, de riŋget dahje čállit sutnje/sidjiide geat jerre sáni. Ovdamearkka dihte dárbbasii ovddeš Sámi oahpahusráđdi sáni lærestoff sámegillii; oahpes sátni, guhká geavahuvvon ja mii diđiimet dan sisdoalu. Lei go duohta ahte dát sátni ii lean ovdal jorgaluvvon sámegillii? Eat mii gávdnan sáni lærestoff lagabui čilgejuvvon ovttá ge dárogiel sátnegirjjiis. De fertiimet ohcagoahit oahppu vuolde sámegiel sátnegirjjiin ja dain sátnelisttuin mat mis ledje. Lei álki ohcat dihtoris, muhto doppe eai lean nu ollu sánit. De fertii bláđegoahit girjjiid ja listtuid. Oahppostoffa ii orron heiveme sámegillii. Oahppoávnas ? - dat gal lei læremiddel. Oahppomearri - govččai go dat? - pensum han dat lei. Eat mii gávdnan vuogas sáni, ja movt de? Lærestoff lei pedagogalaš sátni, ja lihkus mis lei pedagogalaš-psykologalaš sátnegirji. Das lei lærestoff čilgejuvvon ná: fagenes innhold. Sámegillii sáhtiimet de jorgalit sáni ná: fága sisdoallu.

Sámi Giellagáldu tearbmavuorkái www.satni.org:i registrerejuvvot buot dohkkehuvvon tearpmat. Tearbmavuorkái galget ráddjot sátnelisttut ja odđa tearpmat dadistaga go dat dohkkehuvvot. Juohkehaš sáhtta geavahit tearbmavuorkká ja doppe ohcat registrerejuvvon tearpmaid.

6.3 TEARBMARÁHKADEAPMI

Ii leat vejolaš buot sániid čilget dieđalaččat. Muhtun oasi sániin sáhhtá guorrat maŋos ja giellahistorjjálaš árvvoštallamiin fuomášit ahte sánis lea ovdal leamaš eará hápmi. Sáhhtá maid guorrat sániid eará gielaide ja oaidnit sullasaš sániid anus. Biergasiid ja bargguid mielde leat dávjá čuvvon namat. Go áigu hutkat ođđa sániid dán áigásaš bargguide ja biergasiidda, de ferte geahččalit ráhkadit sániid mat bures heivejit sámegiela lundui. Eanas vieris sániid lea vejolaš heivehit sámegiela jietnadatvuogádhkii, omd. go lasiha -a vieris sáni lohppii: musihkka, kultuvra, telefvdna jna.

Leat ožžon rávvagiid vuorrasit olbmuiin ahte eai galggaše atnit sániid, mat leat gielas juo anus dahje vuodđoealáhusaide guoski sániid, ođđa ráhkaduvvon tearpmaide.

6.3.1 Sámegiela tearbmaráhkadanvuogit

Sámegiela tearpmaid sáhhtá ráhkadit dáiguin vugiiguin:

(1) SUORGGIDIT

Sámegiela tearbmabarggus lea oalle dábálaš ráhkadit sániid surggiidemiin, danne go sámegielas leat ollu suorvgidanvejolašvuodát. Leat birrasiid 50 suorgása maiguin sáhhtá substantiivvaid ráhkadit., omd.:

civcon = stiftemaskin, suorgásan *cikcut* -sánis

álgu = start, begynnelse, suorgásan *álgit* -vearbbas

(2) ATNIT ÁVKKI BUOT SÁMEGIELAIN JA SUOPMANIIN

Sániid ráhkadettiin sáhhtá leat jierpmálaš ohcat sániid maiddá eará suopmaniin ja eará giellajoavkkuin. Jus dárbbášuvvo sátni, mii čilge ahte

juoga lea earenoamáš čáppat, de lea goit Guovdageainnu suopmanis dakkár sátni:

sieva = spesiell/pen

(3) GEAHČČAT/OHCAT SÁNIID BOARRÁSIT ČÁLLOSIIN/ SÁTNEGIRJJIIN

Sániid sáhhtá maid ohcat boarrásit sátnegirjjiin. Omd. Knut Leem girjjis, Lexicon Lapponicum (1786-1781), leat čohkken sámegiel sániid Leavnnjas. Girjjis leat ollu sánit mat dan áiggi ledje anus, muhto mat dál leat jávkan, omd:

boddi – dárogillii: bluse, suomag.: pusero
bealljeskattar - dárogillii: øredobbe
vuovru – forpaktning

(4) GOALLOSTIT SÁNIID

teakstaoassi = avsnitt
sámeláhka = sameloven

(5) LOATNASÁNIID GEAVAHIT

Loatnasánit bohtet gillii dalle go ođđa gávpegálvvut ja eará biergasat ilbmet guovlluide, gos giella hubmojuvvo. Omd. lei sátnebárra áibmi/nállu doložis juo dovddus, ii dušše sámegielas, muhto eará suoma-ugralaš gielain nai:

áibmi - suom.: äimä
čeremiss: ime
syrjen.: jem
nállu - vuodđoskandinávalaš gillii: nádlo

(6) HEIVEHIT

Sániid ráhkadettiin ferte dávjá heivehit omd. dárogielsáni sámegillii. Dábálaš lea ahte go sáni lea heivehan sámegillii, de sáhtta sámegiela sátni dárkileappot čilget sisdoalu

doaibmalohpi = konsesjon

čiegas čihkii = diagonal

(7) JORGALIT NJUOLGA

sátnejođiheaddji = ordfører

(8) ASSOSIERET

Jurdileami ja assosiašuvnna vuodul sáhtta ráhkadit sáni. Sáhtta assosieret dainna makkár lea hápmi, movt láhtte, movt jietnada dahje eará govvideami mielde.

Virgeolmmái soaitá vuolgit assosiašuvnnas

virgás heargi/vuoján (hilbes vuoján)

(9) HEIVEHIT ČÁLALAČČAT/JIENALAČČAT

matematihkka

stašuvdna

Juohkehaš ráhkada tearpmaid, juogo mieleavttus dahje fuomáškeahtta. Riektačállinrávvagat-gihppagis rávvejuvvo, ahte vierisgielat sániid manimuš tákta heivehuvvo sámegiela čállinvuohkái.

Buot sátneráhkadeimiid ja sátnegoallostemiid maid sáhtta atnit “dábálaš” sátneráhkadeamis, sáhtta maid atnit tearbmaráhkadeamis.

Nu go ovdalis namuhuvvui, de lea tearbma earhkalis sátni, goallossátni dahje suorggiduvvon sátni.

Tearbma ii dárbbas dušše leat substantiiva ja substantiivlaš dajaldat. Dat sáhtta maid leat olles sátneluohkká. Terminologijja sátnelisttuin leat dábálaččat badjel 90 % substantiivlaš dajaldagat.

6.3.2 Tearbmagáibádus

Ferte atnit muittus ahte ođđa tearpmat sisdoallu galgá leat čielggas ja ipmirdahtti. Go tearbma lea hutkojuvvon, de lea muhtun gáibádusat álbmogis:

- tearbma galggašii lea ipmirdahtti
- - tearbma galggašii dohkkehuvvot fágabirrasiin ja váldot atnui
- - tearbma galggašii heivet giellasystemii, fonologijjai, morfologijjai, syntáksii
- - tearbma ii galggaše lea dakkár mii addá boasttu dieđuid
- - tearbma galggašii lea ovttagaardán (okta tearbma - okta doaba)
- - tearbma galggašii lea spáitil ja vuogas gillii
- tearbma galggašii lea teavsta várás

6.3.3 Tearbma fága ja fáttá vuodul

Tearbmaráhkadeapmi fáttá dahje fága mielde dáhpáhuvvá dainna lágiin ahte muhtun olbmot hutket, jorgalit ja ráhkadit sámegeat tearpmat dárogiela fágatearpmade. Dat ovdamearkkat lea matematihkkasátneprošeavttas. Dárogiela matematihkkatearpmat vuodul ráhkaduvojedje sámegeallii matematihkkatearpmat:

dagsverk	beaivebargu
definere	mearridit, defineret
definisjon	mearrádus, definišuvdna
dekadisk enhet	dekádalaš ovttat
dekagram	dekágramma

Maiddá i eará fágaide leat tearpmat ráhkaduvvon seamma vuogi mielde:

Psykiatriijasániit
Valástallansániit
Ekonomiijasániit
Teáhthersániit
Fysiikka- ja kemijatearpmat
Galbentearpmat

6.3.4 Tearbma teavstta vuodul

Jorgaleami dahje čállima oktavuodas lea dávjá dárbu sániide, mat eai gávdno sámegielas. Jorgalettiin dahje čálidettiin leat measta álo guokte proseassa jođus. Go lea jorgaleame dahje čállime maidege, de ferte maiddá seammás ráhkadit, ohcat dahje hutkat tearpmaid mat heivejit tekstii, maid lea jorgaleame. Ovdamearkan dása lea Sámedikki ovddeš oahpahasossodaga ruovttudoallooahppogirjeprošeakta. Čálidettiin fertiiga čálliguovttos maiddá ráhkadit sámegiel tearpmaid.

Jorgaleaddji geavaha jorgalettiin 30 - 40 % jorgalanáiggi tearbmabargui.

Dáid ovdamearkkaid lea ovddeš Giellaráđđi veahkehan ohcat, hutkat dahje ráhkadit muhtun olbmui gii lei jorgaleame ovttá čálloša.

med guiding	ofelastimiin
marsj	1. vázzin, 2. vázzinmusihkka
appell	1. ávžžuhus, 2. gohčus
arrangement	doallu
presentasjon	oahpisteapmi
festforestilling	gudnečájáhus, gudnečájálmas

Dáid sániid lea ovddeš giellaráddi oalle hoahpus árvalan, ja maid fágatearbmajoavku lea geahčadan ja loahpalaččat dohkkehan.

Jorgalettiin sániid ja tearpmaid, fertejit dát áššit leat riehta:

- grammatihkalaš struktuvra
- gielalaš girjáivuohta
- semantihkka (sáni mearkkašupmi)
- pragmatihkka (oktavuohta gaskal giellamearkkaid ja máilmmi)

6.3.5 Dárkilvuolta

Tearpmaid ráhkadettiin lea hui dehálaš ahte lea nu dárkil go vejolaš. Jus galgá ráhkadit sámegeiel tearpma dán sátnái: *kompetanse*, ferte hui dárkilit geahččat lea go dárogieletearbma 1. *gelbbolašvuolta* vai 2. *váldi, vuoibmi*. Dán ii dieđe jus ii geahča tearpma dan konteavsttas dahje gielalaš oktavuođas mas dat lea.

Eará ovdamearkkat dákkár dárkilvuhtii leat:

lake 1. láhká (sálte-, sohkar-), 2. vuorda, 3. njáhká
gulrot rušpi - rušppit, rubeš - rubešat

6.4 TEARBMAČOHKKEN

6.4.1 Tearbmačohkkenmálle

Tearbmačohkkemii sáhtta atnit mánga vuogi. Okta vuohki lea jearahaladettiin atnit gárvves skoviid masa dađistaga deavdá sániid ja dieđuid. Vai oažžu rievttis jietnadeami, de sáhtta atnit báddenmašiinna masa jearahallá ja masa dadjá/lohká tearpma dahje sáni. Muđui sáhtta dán guokte vuogi ovttahttit.

6.4.2 Informánttat

Juohke sámegiela olmmoš dohkke leat sátninformántan. Eallilan olbmot dahje vuorrasit olbmot, geaid sámegiela eai soaitte eará gielat nu ollu báidnán, leat buoremus informánttat. Vuoras olbmot dovdet hui ollu sámegielsániid. Danin berre earenoamážit sin jearahallat.

Iešguđege ealáhussurggiid sániid lea buoremus jearahit dakkár olbmui geat ieža leat bargan dahje barget ain dain ealáhusain. Olbmot geat bargguin leat atnán sániid, dihtet ja dovdet buot buoremusat sáni sisdoalu.

Informánttas berre jearrat lobi beassat ráhkadit báddejuvvon dieđuid almmolažžan, nu ahte earáin lea vejolašvuohta guldalit daid. Sániide ii dárbbas jearrat lobi, danne go ovttaskas olmmoš ii eaiggát sániid. Jearahallanmateriála doallá sisttis heaggadieđuid (ee. informántta jienas sáhtá dovdat, gii lea jearahallon). Muite čuovvut GDPR ja eará gustovaš njuolggadusaid heaggadieđuid gieđahallamis.

6.4.3 Báddenteknihkka

Tearbmačohkkenbarggus lea buoremus atnit báddenrusttega. De ii leat jearahalli jearahaladettiin nu čadnon čállimii, ja sáhtá hui friddja hupmat ja jearahit, ii ge dárbbas oktanaga doapmat čállit ja guldalit. Go lea geargan jearahallamiin, de sáhtá báttis čoaggit daid dieđuid mat leat dehálaččat dan bargui maid lea bargame.

Juohke bátti álgui berre ieš dadjat dáid dieđuid:

- báddendáhtona
- informántta nama
- rieğadandáhtona
- báddenbáikki

6.4.4. Maid jearahallat

Jearahalli berre bivdit informántta mitalit, omd

- maid diehtá fáttá birra
- goas geavahuvvo sátni
- movt geavahuvvo sátni
- sátni jorgaluvvon dárogillii dahje eará gielaide

Go lea jearahallame, de lea hui mávssolaš beassat diehtit sáni vuodu birra; movt dat lea dárogillii dahje eará gielaide, ja makkár dilálašvuodain dat geavahuvvo. Humadettiin soaitá dadjat sáni mii lea relevánta, ja sáhtta de geardut vel jearaldagain dan maid informánta lea dadjan, ja bivdit su čilget sáni dárkileappot. Jus ovdamearkka dihte ii dieđe movt sáni sojaha, de berre jearrat dakkár jearaldaga, mas informánta ferte vástádusas sojahit sáni. Jus informánta diehtá ahte sáni dadjet eará guovlluin eará ládje, de áinnas jearrá dan vel.

6.4.5 Tearbmamateriála giedahallan

Dáid galgá vuhtiiváldit go guldala báttiid:

- nammahámi (berre merket buot hámiid ja erohusaid)
- jietnadeami ja
- sojaheami
- suopmanovdamearkkaid
- buot eará dieđuid váldit mielde

Dáid dieđuid berre de čállit tearbma-/sátneskoviide.

Jus ii leat bádden, de sáhtta njuolga tearbma-/sátneskoviide čállit dieđuid. Dán deavdin čilgejuvvo mannelis 7. kapihttalis. Tearbmaskovi lassin berre ráhkadit vel unna čoagginraporttaža, masa váldá mielde dieđuid, mat leat relevánttat.

Raporttas berrejit dát áššit leat mieldde:

- - čoagginguovlu: čilgejuvvo gos čoagginguovlu lea
- - čoaggináigi: dáhton goas lea čoaggán ja man guhká lea bargan
- - suopmana/idioleavttaid birra dieđut (jus ležžet)
- - informánttaid birra dieđut (personálie) namma, riegádanáigi ja -báiki, gos lea eret/eallán
- - gos čoagginmateriála lea (omd. Sámedikki tearbmavuorkkain)
- - veahkkemateriála birra dieđut
- - raportta lohppii čállojuvvo dáhton ja čoaggi namma

Čálli čohkkejuvvon materiála čállojuvvo elektrovnnalaš hápmái.

Báddema álgui berre ieš dadjat dáid dieđuid:

- báddendáhtona
- informántta nama ja riegádandáhtona
- báddenbáikki

Raportta lohppii čállojuvvo dáhton ja čoaggi namma.

7. SÁTNE- JA TEARBMADOHKKEHAN- PROSEASSA

Go Sámediggái bohtet sátn- ja tearbmalisttut, de meannuduvvojit dáiguin nu go áššiiguin dahkko dábálaččat. Go hálldahus lea daid suokkardallan, de sáddejuvvojit listtut Sámi Giellagáldui, gii ovddida daid giellalávdegottiide.

Sámi Giellagáldu stivra lea nammadan davviriikkalaš giellalávdegottiid, davvi-, julev- ja lullisámegiela várás, ja anáraš ja nuortalašgielaid várás.

Sámediggi almmuha dohkkehuvvon sániid ja tearpmaid sátnvuorkkás www.satni.org. Sámi Giellagáldu almmuha tearbmalisttuid www.giella.org neahttasiiddus.

8. TEARBMABARGONJUOLGGADUSAT

Tearpmaid galgá bidjat elektrovnnalaš hámis tearbmaskovváii mii gávdno Sámedikki [neahttasiiddus](#):

Skovis galget leat:

1. Tearbma sámegillii
 - Substantiiva ovttaidlogu nominatiivahámis
 - Adjektiiva ovttaidlogu nominatiivahámis
 - Vearba infinitiivahámis
2. Tearpma čilgehus sámegillii
3. Tearbma dárogillii-, suoma– ja ruotagillii
- 4 Tearpma sátneluohkká
5. Sáni/tearpma gáldu (persovdna, sátnegirji, tearbmabánku, www.satni.org jna.

Dasa lassin leat skovis sajit maidda oažžu eanet dieđuid deavdit:

6. Tearpma synonymat
 7. Tearbma eará sámegielaide
 8. Tearpma čilgehus dáro-, suoma– dahje ruotagillii
- .
- Tearpmaid fágasuorgi biddjo listtu bajilčállagii.

**Dušše odda tearbma dahje boares tearbma
odda atnui, sáddejuvvo Sámi Giellagáldui.**

Čujuhuvvo muđui www.giella.org interneahhtasiidui, gos leat dohkkehuvvon tearbmalisttut ja giellanormeremat.

Sámediggi—Sametinget/
Sámi Giellagáldu

Ávjovárgeaidnu 50

9730 Karasjok/ Kárášjohka

Tlf. 78474000

info@giellagaldu.org

samediggi@samediggi.no

